

М. Г. Окладна, кандидат історичних наук, доцент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;
Л. В. Перевалова, кандидат філософських наук, професор,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ЩОДО СУТНОСТІ ПРАКТИК ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯН: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Правова держава не може відбутися як соціальна реальність без реалізації цілей правового виховання громадян, адже його принципи та ознаки прямо пов'язані з правосвідомістю і праворозумінням людей, з їхньою здатністю до реалізації суб'єктивного права [1]. Демократичне громадянське суспільство безпосередньо зацікавлене у комфортному «правовому кліматі» в країні, тому, відповідно, делегує державі соціальну функцію правового виховання; але й само воно здійснює внесок у правовиховання індивідів через активні суспільно-правові практики.

Взаємодія соціуму і держави відіграє особливу роль у сутності правового виховання як змістовного процесу відтворення рівня й якості суб'єктивного права; це водночас – система дій (інструментальних практик) з формування правосвідомості, правової культури громадянина і суспільства в цілому. Ще Б. Кістяківський писав з приводу цього, що «при соціально-науковому вивченні права... потрібно дивитися на те право, яке живе в народі й виявляється в його поведінці, у його вчинках, у його правочинах, а не на те право, котре встановлено в параграфах кодексів» [2, с. 206].

У сучасному українському суспільстві швидко зростає практичний інтерес до Права і правових інститутів, формується ставлення до них як до механізму безконфліктної реалізації соціальних інтересів; відповідно саме право набуває суттєвого значення і предметних рис у житті кожної людини. На рівні масових практик це виявляється в підвищенні престижності юридичної освіти та різних правничих професій, у зростанні потреби в юридичній літературі та загального інтересу до правових знань і правової інформації. З другого боку, соціокультурна ситуація в Україні, на жаль, є такою, що ці тенденції не підкріплені правовою традицією, а у свідомості політичної еліти і частини громадян країни право не закріпилось як безумовна цінність.

Крім того, непослідовний процес реформування законодавства України з початку 2000-х рр. і суперечлива правозастосовна діяльність все очевидніше свідчать про розрив між новими демократичними цілями і практиками та ще досить низький рівень правосвідомості офіційного істеблішменту у правовій площині. Це тривожний чинник, що не тільки фіксує проблеми необхідності

подолання правового нігілізму, абсентеїзму і корупції, але й визначає правове виховання одним із пріоритетів правової політики держави.

На наш погляд, правова вихованість є комплексною соціально-правовою характеристикою людини і громадянина, що фокусує в собі різноманітні її риси, достоїнства та правові чесноти. Змістовно вона досягається шляхом набуття індивідом знання законів, необхідних для життя, праці та поведінки в побуті, через готовність до звернення до правоохоронних органів, уникання юридично нікчемних дій та свідоме розуміння своїх правових можливостей і юридичного порядку (зокрема, судового) захисту прав та інтересів тощо.

Правове виховання обумовлює певні взаємозв'язані процеси: планування та організації юридичної освіти та просвітництва в межах загальної правової політики; здійснення правовиховних дій та верифікації щодо сприйняття їх громадянами; правового самовиховання особистості тощо. Зважаючи на зміст цих процесів, доцільно проводити відмінність між правовим вихованням як *цілеспрямованими практиками впливу його суб'єктів на правосвідомість тих, кого виховують*, і правовим вихованням як *певною соціокультурною системою*, що характеризує вже досягнутий (наявний) рівень правосвідомості, правової культури індивіда, групи, спільноти.

Практики правового виховання спрямовані на формування певного ступеня і характеру соціально-правової активності особистості, що демонструє зміст її відповідного ставлення до права. Це сприяє не тільки суб'єктивній спроможності людини до правової комунікації, а й розвиває систему елементів (тестових критеріїв) правосвідомості й правової культури: 1) правові уявлення; 2) знання права; 3) вимоги, що пред'являються праву; 4) ставлення до чинного законодавства; 5) готовність до виконання правових приписів; 6) відношення до суб'єктів права; 7) мотивація і здатність до правових акцій/інтерацій.

У правовиховному аспекті видається доцільним кваліфікувати так зване правове відчуття (людини, групи), яке може суб'єктивно збігатися з принципами чинного права, а інколи – ні; але в цілому воно є проявом внутрішніх процесів, що відбуваються в надрах даної суспільної системи, і виступає критерієм рівня правової культури. Крім того, у соціальному середовищі фіксуються так звані правові очікування, які вербалізуються у норми-вимоги, легітимовані суспільством, що означає – «пасивне правовиховання». У ході правової еволюції відбувається їх подальша трансформація в норми позитивного права (юридичні приписи), це вже сприяє «активному правовихованню». Не випадково Ф. Хайек відзначав: «закони мають бути доступними для загального ознайомлення і чітко сформульованими, щоб громадяни могли заздалегідь знати, що їх дії відповідають закону; закони повинні застосовуватись однаково до всіх осіб» [цит. за: 3, с. 129–130].

Зрештою, правова установка людини є соціальною рисою, що має свій особливий зміст, обумовлений природою права: це стійка, визначена реакція індивідів на правову дійсність, яка специфічно відбивається в предметі правових практик. Правова установка формується в процесі виховання, освіти й життєвого досвіду; вона є тією ланкою, що пов'язує особистість і Право, правові почуття, емоції, мотиви оцінок, ставлення до правових цінностей, з одного боку, та її правову поведінку чи діяльність – з другого.

Правовиховні практики сприяють посиленню ефективності норм права, перетворюючи їх на елементи правосвідомості: передусім особистість повинна визнавати ті суспільно-правові цінності, які закріплюються та охороняються нормами права; людина поступово засвоює та інтеріоризує правові інтереси та установки групи, більш активно сприймаючи її цілі та вимоги; й сама норма права має змістовно еволюціонувати в напрямі зрушень і змін, що відбуваються в масовій психології.

Процес правового виховання має сформувати в правосвідомості громадянина розуміння, що заперечення необхідності та закономірності дії права практично призводить до волюнтаризму в правовідносинах, у державному і соціальному управлінні, загрожує суверенітету держави. Адже право протистоїть безладу і свавіллю не тільки завдяки власній нормативності, а головним чином через загальну суспільну необхідність.

У своєму кінцевому результаті правове виховання націлене на досягнення таких правових установок і правових цінностей особистості або соціальної групи, які містять: сформований «правовий ідеал» у свідомості особистості, її соціальну ідентифікацію з населенням, що веде чесний, правомірний спосіб життя; життєві орієнтири та цілі, котрі ґрунтуються на правових цінностях; правомірні наміри і вчинки в будь-якій діяльності; повагу до закону і правової законності як найвищих цінностей життя, як соціального блага і надійного способу захисту прав і свобод людини від злочинних посягань; усвідомлені потреби, інтереси та звички поводитись правомірно; стійкість до криміногенних спокус при повному неприйнятті протиправних дій; готовність активно сприяти правоохоронним органам у підтримці правопорядку, в усуненні передумов скоювання злочинів, у реалізації принципу невідворотності покарання; прагнення до стримування інших людей від правопорушень і спонукання їх до правомірної поведінки на роботі, за місцем проживання або навчання.

Утім поки у значної частини українського соціуму переважає емпіричний правовий досвід, опосередкований життєвими практиками. Вони отримують його в площині повсякденності, наприклад, стикаючись з різними правовими явищами в трудовому процесі (врегульованому нормами права), здійснюючи операції купівлі-продажу, спадкуючи власність тощо. Усе це, природно, сприяє накопиченню відповідних юридичних знань, формує елементарні правові

уявлення щодо тих або інших правових явищ. Проте у громадян, які опанували свої права та обов'язки, що випливають з позитивного права, виникає суб'єктивна здатність до його свідомого застосування і розуміння смислу дії закону стосовно будь-якої правової ситуації.

Таким чином, мета правового виховання спрямована не лише на ідеальний результат, правова вихованість суспільства веде в підсумку до укріплення й процвітання держави – підготовлені у правовому сенсі громадяни активізуються в політичному, економічному та соціокультурному плані.

ЛІТЕРАТУРА

1. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2010. – 368 с.
2. Кистяковский Б. А. Философия и социология права / Б. А. Кистяковский. – СПб. : РХГИ, 1999. – 375 с.
3. Боуз Д. Либертарианство: История, принципы, политика / Дэвид Боуз ; пер. с англ. под ред. А. В. Куряева. – Челябинск : Социум, Cato Institute, 2004. – 392 с.

О. М. Сахань, кандидат соціологічних наук, доцент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМА ОНОВЛЕННЯ ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКИХ ЕЛІТ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

В умовах сучасного нестабільного розвитку України, який зумовлений низкою політичних та економічних чинників, обвалом гривні, скороченням робочих місць, зменшенням надходжень до бюджету, падінням внутрішнього ринку, тотальним зубожінням населення, повільним та неефективним процесом реформування, невідповідністю суспільних цінностей українського соціуму міжнародним демократичним стандартам та незавершеністю формування демократичної політичної культури, у нашій державі продовжується трансформація та відбувається зміна діючих політико-управлінських еліт на нові. Проте періодичне оновлення складу еліти, яка могла б стати провідником для суспільного об'єднання та відродження української держави, взяти на себе історичну відповідальність за долю суспільства загалом та реформувати корумповану олігархічну пострадянську систему, боротися з тіньовими схе-